

В. Вітченко

ТЕРНОПІЛЬЩИНА – одна із найбільш густонаселених та читаючих областей України. Галичани завжди прагнули до знань і віддавна з повагою ставилися до книги. Мабуть тому у краї в основному збереглася мережа бібліотек. За їхньою загальною кількістю область посідає шосте місце в Україні та п'яте місце за чисельністю бібліотек у сільській місцевості.

Хоча спостерігається тенденція до зниження кількості бібліотек, необхідно відзначити, що воно порівняно незначне. Кількість бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України за останні 10 років зменшилася лише на 3,5%, або на 33 бібліотеки. Це скорочення в основному відбувається за рахунок бібліотек, розташованих у сільській місцевості. Якщо в 1993 році їх нараховувалося 865, то станом на 01.01. 2003 року налічувалося вже 836. За кількістю публічних бібліотек у сільській місцевості ми – у першій чверті, а попереду Львівська (1173) та Вінницька (943), Житомирська (891) області.

Сукупний фонд бібліотек Тернопільщини на початок 2004 р. складав 7,87 млн. примірників документів, проти 10,41 млн. у 1993 році. Слід зауважити, що на початку 90-х років книжкові фонди бібліотек області, особливо в сільській місцевості, були заповізані. За дорученням обласного управління культури проведено їхню "чистку", причому разом із застарілою було вилучено багато зношеної літератури.

Фонди центральних бібліотек зменшувалися до 1996 р., а починаючи з 1997 р. відмічається тенденція до зростання. За останні п'ять років вони збільшилися на 17,5 тис. примірників. У сільських бібліотеках спостерігалось невелике зростання фондів з 1999 по 2001 роки. Однак у 2002, 2003 роках за рахунок очищення фондів показник знову знизився на 20 тисяч.

Рівень книгозабезпеченості в області становить 13,8 книг на одного користувача і є досить низьким, оскільки середньостатистичний показник у публічних бібліотеках України становить 15,3 книг на одного користувача.

Щодо фондів обласних бібліотек, то на початок 2004 р. вони порівняно з 1993 роком зросли: в обласній універсальній науковій бібліотеці (ОУНБ) на 31,3 тис. примірників, в обласній бібліотеці для молоді (ОБМ) – на 10 тис. примірників, в обласній бібліотеці для дітей (ОБД) – на 31,7 тис. примірників.

Основою функціонування сучасної бібліотеки, орієнтованої на якнайбільш повне задоволення інформаційних потреб користувачів, є нею спланована цілеспрямована та поступально втілювана в життя політика формування фондів. Однак, на жаль, необхідні умови для цього поки що не створено. Рівень фінансування розвитку фондів публічних бібліотек області не можна вважати достатнім. Так, у 2002 році до публічних бібліотек області надійшло 81,44 тис. примірників документів, у той час як, приміром, до публічних бібліотек Донецької області – 337,3 тис. В цілому за рівнем надходжень наша область лише на двадцять першому місці.

У середньому на ЦБС в 2003 році припадало 3 тис. прим. нових надходжень, тоді як в 1993 році було 3,5

тис. прим. Загалом чисельність надходжень до ЦБС зменшилась і становить 55,23 тис. примірників.

Як позитивний фактор відзначимо те, що сукупне вибуття документів з бібліотек суттєво зменшилось. Якщо в 1993 р. даний показник становив 939,7 тис. примірників і перевищував надходження на 5 090, то в 2003 році він зменшився майже у 10 разів і становив 100,24 тис. примірників.

Вже стало традицією виділення місцевою владою цільових коштів для передплати періодичних видань. Однак в останні роки з'явилася тенденція до зниження кількості часописів, що передплачуються. В багатьох сільських бібліотеках є лише 1-5 назв газет і журналів.

Надії на покращання ситуації з'явилися з прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови від 1 липня 2002 року № 900 "Про затвердження Програми поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року", згідно з якою розроблено обласну та районні програми, що передбачають виділення коштів на придбання літератури. Але, на жаль, місцевий бюджет, на який майже повністю спираються ці програми, не завжди спроможний забезпечити відповідні фінансові ресурси.

З обласного бюджету в 2003 році не виділено коштів для придбання мінімуму книжкової продукції трьома обласними бібліотеками, хоча "Програмою..." передбачено 190 тис. грн. На передплату періодичних видань асигновано 76,4 тис. грн. проти запланованих 215 тис. грн., що складає 35,5%.

Деяко інша ситуація в ЦБС області. На придбання книг тут виділено 43,4 тис. грн., що становить 1,3% від передбачених районними та міською "Програмами...". На передплату отримано 100,3 тис. грн., що складає 5,8% коштів, передбачених для одержання мінімального репертуару періодичних видань.

Шукаючи альтернативні джерела комплектування, ОУНБ налагодила та постійно розширює зв'язки з видавництвами, книготорговельними, громадськими організаціями, благодійними фондами. Так, більше 10 років бібліотека співпрацює з українсько-американським добродійним фондом "Сейбр-Світло", який передав бібліотеці більше 1,6 тис. видань. Фонд поповнили 250 примірників (загальною вартістю понад 4 тис. доларів) всесвітньо відомої унікальної серії книжок "Бібліотека тисячоліття", до якої входять найвизначніші твори світової літератури, написані або перекладені англійською мовою. Більше двох тисяч книг бібліотека отримала завдяки участі у проекті Міжнародного фонду "Відродження" "Пушкінська бібліотека".

Поповнюються бібліотечні фонди і завдяки Національній програмі соціально значущих видань, програмі "Українська бібліотечна серія". Лише надходження 2004 року до бібліотек області становитимуть 7 580 примірників книг на 53,7 тис. грн.

В останні роки стали традиційними акції "Подаруй бібліотеці книгу", які проводяться майже в кожній книгозбірні – від сільської до обласної. Комплектуються бібліотеки і за рахунок діаспорних видань, творів місце-

вих авторів, обласного обов'язкового примірника творів друку, міжнародного та обласного книгообміну. Обласні та центральні районні бібліотеки для придбання документних ресурсів залучають спецкошти.

Цікавим є досвід запровадження платного абоне-мента в ОУНБ та Тербовлянській ЦБС. Бібліотеки підписали угоди з книгарнями, видавництвами, приватними підприємствами, за якими мають право підбирати потрібну літературу і надавати її в користування за 10% вартості видання строком на один тиждень. Якщо видання користується попитом у читачів, то вже через 2,5 місяці бібліотека має можливість сплатити його вартість та оформити належні документи.

В умовах недостатнього фінансування працівники ОУНБ та ЦБС здійснюють пошук додаткових коштів, що надходять в основному за рахунок розширення репертуару платних послуг. Нині до цього процесу активно підключились і сільські філії. У 1998-2003 рр. сума платних послуг, наданих ЦБС, збільшилася приблизно у 2,5 рази та становить 62,3 тис. грн.

Втім, і ці кошти проблеми не вирішують. За десять років видача документів по області знизилася на 2 057 тис. примірників, в основному за рахунок сільських бібліотек. Середня читаність зменшилась із 20 книг на одного читача у 1993 році до 18,3 у 2003 році. Зріс показник обертаності книжкового фонду з 1,3 разу в 1993 році до 1,5 разу у 2003 році, що пояснюється зменшенням кількісного складу фонду документів бібліотек Тернопільщини.

Одним із основних показників роботи публічних бібліотек є кількість обслужених користувачів. Хоча в цілому цей показник дещо зменшився, нині він залишається досить значним – 643,8 тис. Відносно невелике скорочення (56,6 тис. чол.) спостерігалось за 10 років у ЦБС області. У центральних бібліотеках цей показник зріс на 0,8 тис. чол., а в сільських – скоротився на 43,6 тис. осіб, що має об'єктивні причини: зменшення населення області на 39,4 тис. чол., відсутність нових надходжень, скорочений робочий тиждень (робота працівників на 0,25%, 0,5% ставки). В ОБМ кількість користувачів збільшилася вдвічі (з 7,4 до 14,7 тис.), в ОБД – на 56,2% (з 8 до 12,5 тис.). В ОУНБ цей показник стабільний (21,2 тис.).

Разом з тим, в останні роки відбулися значні зміни в якісному складі користувачів. Значно збільшилася кількість студентів, спеціалістів високого рівня із знанням іноземних мов, комп'ютерних технологій, маркетингу, а також представників бізнесових структур, правників, державних службовців. Починаючи з 2001 року, спостерігається помітна активізація використання бібліотечно-го фонду, звернень до послуг бібліотек. Оскільки всі запити навіть при відмінному фінансуванні не можна задовольнити ресурсом однієї бібліотеки та традиційними носіями інформації, нині новітні технології, і зокрема Інтернет, стають тим додатковим і необхідним ресурсом, який значною мірою збільшує інформаційну спроможність наших закладів, підвищує якість обслуговування.

Першу можливість доступу до Інтернету серед публічних бібліотек Тернопільщини отримала ОУНБ у 1996 році, взявши участь у реалізації проекту Міжнародного фонду "Відродження" з підключення обласних універсальних наукових бібліотек до електронної пошти. Зрозумівши, наскільки оперативно і повно можна задовольнити запити користувачів, бібліотека незабаром створила для них два Інтернет-місця, щоправда платних.

На даний час у Тернопільській ОУНБ функціонують 18 комп'ютерів, об'єднаних у дві локальні мережі.

Перша з них змонтована в 1993 році і включає сервер на базі комп'ютера DX/486 під управлінням операційної системи NOVELL та 4 робочі місця під управлінням операційної системи DOS (три робочі місця на базі АТ/286, одне – АТ/386).

Другу мережу започатковано в 2001 році за підтримки Посольства США в Україні як Інтернет-центр. Вона включає сервер на базі комп'ютера з процесором Intel Pentium III під управлінням операційної системи Windows 2000. Сьогодні ця мережа має 6 робочих станцій з безкоштовним доступом для користувачів на базі комп'ютерів під управлінням операційної системи Windows 2000 Professional та Windows XP та 5 робочих станцій у функціональних підрозділах на базі комп'ютерів з процесорами Celeron та Pentium.

До послуг користувачів пропонуються веббіографічні списки адрес для полегшення навігації пошуку в Інтернеті. Інформаційно-правова система "Ліга: Закон", що інстальована на одному із комп'ютерів Інтернет-центру та щоденно оновлюється, стала в пригоді студентам та викладачам юридичних факультетів вищих навчальних закладів (ВНЗ) Тернополя.

На робочих станціях мережі під управлінням ОС Novell функціонують автоматизовані робочі місця (АРМ) "Комплектування", "Обробка літератури та формування електронного каталогу", "Періодика". Використання АРМів дозволило ще в 1993 році скоординувати взаємопов'язані технологічні процеси проходження документа на шляху до користувача. Спочатку документ потрапляє у відділ комплектування і якщо це періодичне видання, то воно реєструється в електронній картотеці періодичних видань. Далі документ надходить в інформаційно-бібліографічний відділ для подальшого аналітико-синтетичного оброблення, після закінчення якого електронний запис потрапляє в електронну систематичну картотеку статей. Якщо це книжка, то після того, як їй присвоєно інвентарний номер, зареєстровано в електронній інвентарній книзі, вона надходить у відділ обробки літератури, де бібліографічний запис щодо неї вноситься в електронний каталог.

Автоматизація такого технологічного процесу, як каталогізація, дозволила звільнитися від рутинної роботи з дублювання паперових каталожних карток відповідно до списку документів, уникнути помилок в описі через недотримання стандартів. Слід зазначити, що бібліотека запровадила нове програмне забезпечення ІРБІС (Інтегровану бібліотечно-інформаційну систему), повну версію якого отримала в дар від ДПНТБ Росії у червні 2003 року, а з січня 2004 року приєдналася до спільного проекту корпоративної каталогізації періодичних видань – Центрально-українського кооперативного каталогу (ЦУКК), започаткованого Кіровоградською, Чернівецькою та Вінницькою ОУНБ.

Проект своєчасний, прогресивний та необхідний для розвитку пошукових систем бібліотеки. Лише у першому кварталі бібліографи експортували до ЦУКК 148 описів та імпортували 986 описів статей з журналів. Очевидно, що це одна із найефективніших моделей створення баз даних як для внутрішнього використання, так і для розміщення на веб-сайті бібліотеки в онлайновому режимі.

Активна позиція бібліотеки у пошуку додаткових асигнувань спонукала її до участі у різного роду конкурсах та проектах благодійних організацій, фондів, посольств зарубіжних країн.

У 2002 році за підтримки Посольства США в Україні в ОУНБ створено власний сайт (www.library.te.ua), що містить інформацію про історію бібліотеки, її структурні підрозділи та послуги, що надаються користувачам. На сайті можна скористатися електронним каталогом нових надходжень, який налічує більше 20 тис. назв документів. Пошук здійснюється за автором, назвою документа, місцем та роком видання, видавництвом, а також за темами видань у відповідності із розділами та підрозділами таблиць ББК.

Увагу віртуальних відвідувачів сайта привертає розділ "Region", де розміщено інформацію про райони, обласний центр та область в цілому, а також повнотекстові видання бібліотеки, календар знаменних та пам'ятних дат. Для бібліотекарів створено сторінку регіонального відділення Української бібліотечної асоціації. Лише за перший квартал 2004 року лічильник сайта нарахував 6 958 віртуальних візитів, 2 605 із них було здійснено вперше.

Бібліотека застосовує нові комп'ютерні технології і для видавничої діяльності, копіювання, оцифрування документів. За допомогою цих засобів маємо можливість самостійно випускати якісні методичні та бібліографічні матеріали для бібліотек регіону, паралельно розміщуючи їх і на бібліотечному веб-сайті у повнотекстовому варіанті.

За час роботи Інтернет-центру до його послуг звернулися 15,8 тис. користувачів, серед яких: науковці, студенти, робітники, працівники с/г виробництва, службовці, безробітні. Переважна більшість відвідувачів – студенти тернопільських ВНЗ.

Про Інтернет-центри публічних бібліотек Тернопільської області слід сказати окремо. За кількістю таких

центрів з безкоштовним доступом Тернопільщина – лідер. Сьогодні тут функціонує 12 Інтернет-центрів, чотири з яких розміщено в центральних районних бібліотеках (Гусятинській, Заліщицькій, Бережанській та Чортківській) та п'ять – у бібліотеках-філіях (с. Синьків, смт. Товсте Заліщицької ЦБС, смт. Хоростків, смт. Копичинці, бібліотека-філія райдержадміністрації Гусятинської ЦБС). У місті Тернополі також функціонують Інтернет-центри в обласних бібліотеках для молоді та для дітей.

Слід відзначити, що всі Інтернет-центри фінансово підтримані Посольством США в Україні, а сума додаткових асигнувань, що надійшли до бібліотек області на реалізацію різних програм (LEAP, LEAP II, LEAP III, LEAP Plus, LEAP DELTA, «Вікно в Америку») від уряду США у 2000-2003 роках, становить 158 тис. доларів.

За сприяння місцевої влади створено Інтернет-місця, щоправда з платним доступом, у Буцацькій центральній бібліотеці (1), Кременецькій міській бібліотеці ім. Ю. Словацького (1), Тернопільській міській ЦБС (5).

Використання комп'ютерної техніки та Інтернету підвищило престиж бібліотек та стало поштовхом до їхнього подальшого розвитку.

Підсумовуючи результати діяльності публічних бібліотек Тернопільщини за останні десять років, можна із впевненістю стверджувати, що, незважаючи на цілий комплекс негативних факторів, бібліотеки роблять вагомий внесок в освітній та культурний розвиток місцевих громад, активно шукають шляхів поповнення власних фондів, якнайширшого використання Інтернет-ресурсів та забезпечення вільного доступу до них користувачів.

Це відповідає завданням розвитку інформаційного, демократичного суспільства. І немає сумніву, що в наступні роки публічні бібліотеки та їхні ресурси займуть вагоме місце у світовому інформаційному просторі.